

Styrelsens för Stiftelsen
Riksbankens jubileumsfond
berättelse över stiftelsens
verksamhet under år 1973

Till
Riksdagen

Styrelsen för Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond får härmed avgiva berättelse över stiftelsens verksamhet och förvaltning under år 1973.

Ledamöter och suppleanter i styrelsen vid årets utgång:

professor Torgny Segerstedt (ordförande)

suppleant: f. d. riksantikvarien Sven Jansson

professor Lennart Hjelm

suppleant: professor Hans Meijer

professor Arne Engström

suppleant: professor Bengt Gustafsson

generaldirektören Lennart Holm

suppleant: professor Ragnar Bentzel

riksbankschefen Krister Wickman (vice ordförande)

suppleant: bankdirektören Kurt Eklöf

riksdagsledamoten herr Jan Bergqvist

suppleant: riksdagsledamoten fru Maj Britt Theorin

riksdagsledamoten herr Erik Grebäck

suppleant: riksdagsledamoten herr Rune Gustavsson

riksdagsledamoten herr Ingemar Mundebo

suppleant: riksdagsledamoten herr Gunnar Richardson

riksdagsledamoten herr Lennart Pettersson

suppleant: riksdagsledamoten herr Ingemar Leander

riksdagsledamoten fröken Blenda Ljungberg

suppleant: riksdagsledamoten herr Ove Nordstrandh

riksdagsledamoten herr Stig Alemyr

suppleant: riksdagsledamoten landshövding Hans Hagnell

Filosofie licentiaten Östen Johansson har varit chef för fondens kansli till den 1 september. Han efterträddes den 1 oktober av filosofie doktorn, docenten Nils-Eric Svensson. Fondens sekreterare har varit kanslirådet Carl-Erik Virdebrant.

Styrelsen har under året sammanträtt sex gånger. De vid sammanträdena behandlade ansökningarna har beretts bl. a. genom att flertalet fall utlåtanden inhämtats från särskilda sakkunniga. Som förberedelse för styrelsens beslut har inkommande ansökningar vidare behandlats i olika arbetsgrupper, i vilka ingått dels företrädare för fondens styrelse, dels sakkunniga utanför styrelsen. Arbetsgrupperna hade vid årets utgång följande sammansättning:

1. Företagsekonomi, nationalekonomi och kulturgeografi: Från sty-

relsen herrar Wickman, Bentzel, Eklöf, Holm, Grebäck, Hagnell och Pettersson. Professorerna Gunnar Arpi, Sven Erik Johansson och Lars Werin.

2. Psykologi, pedagogik och sociologi: Från styrelsen herrar Segerstedt, Bergqvist och Richardson. Professor Karl-Erik Wärneryd.

3. Övrig samhällsvetenskap m. m.: Från styrelsen herrar Segerstedt, Bentzel, Leander, Mundebo och Meijer.

4. Naturvetenskap, medicin och teknik: Från styrelsen herrar Engström, Bengt Gustafsson, Rune Gustavsson och Hjelm samt fru Theorin. Professor Erik Rudberg.

5. Humaniora: Från styrelsen herrar Segerstedt, Alemyr, Nordstrandh och Jansson samt fröken Ljungberg. Professor Carl-Ivar Ståhle.

I fondstyrelsen har under år 1973 ansökningar till ett sammanlagt belopp av 48,5 milj. kronor avgjorts. Av under året tillgängliga medel har anslag beviljats med sammanlagt 19,5 milj. kronor. Av dessa och tidigare beviljade anslagsmedel utbetalades under år 1973 ett sammanlagt belopp av 18,4 milj. kronor. Fondens styrelse har dessutom vid sitt december-sammanträde beviljat anslag för tillsammans 1,2 milj. kronor att utgå ur de under år 1974 disponibla medlen. Summan beviljade men ännu inte utbetalda anslag utgjorde vid årets utgång 17,3 milj. kronor. Vid ingången av år 1974 står ett belopp av sammanlagt 21,8 milj. kronor till fondens förfogande.

Fonden arrangerade den 9–10 januari 1973 ett symposium i Stockholm om "Pensionering och sysselsättning – aktivering av äldre". Under veckan 3–8 september 1973 anordnade fonden vidare ett symposium i ekonometri, "World meeting of project LINK". I symposiet deltog representanter för forskargrupper i 13 industriländer. Projekt LINK är ett internationellt forskningsprojekt med syfte att närmare utreda möjligheterna att samordnat studera ekonometriska modeller för olika länders ekonomier.

I en särskild bilaga lämnar fonden en närmare redogörelse för de nya projekt, till vilka anslag beviljats under år 1973. Bilagan innehåller dessutom vissa statistiska uppgifter rörande de under året behandlade ansökningarna.

Förvaltningen av fondens medel har handhåfts av riksbanken, och fondens ställning per den 31 december åren 1972 och 1973 har redovisats såsom bilaga 2 till fullmäktiges i riksbanken berättelse om bankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1973. Därav framgår bland annat att till fonden under år 1973 influtit räntor och andra intäkter till ett belopp av 19 505 661 kronor 4 öre. Då fondens i det följande närmare specificerade omkostnader uppgått till sammanlagt 713 956 kronor 31 öre, blev fondens nettointäkt detta år 18 791 704 kronor 73 öre.

I den av fullmäktige i riksbanken avgivna berättelsen för år 1973 har intagits balansräkning och resultaträkning för Riksbankens jubileumsfond. Dessa återges här tillsammans med specifikation av fondens omkostnader.

Balansräkning
per den 31 december 1972 och 1973

<i>Tillgångar</i>	1972	1973
Obligationer utfärdade av		
Svenska staten	126 402 250:—	126 402 250:—
Hypoteksinrättningar	141 641 500:—	141 641 500:—
Kommuner	20 116 750:—	20 130 750:—
Industrier	32 818 100:—	32 748 100:—
Checkräkning i riksbanken	270 904:73	856 346:01
Postgiro	2 040:53	9 121:22
Kassa	500:—	500:—
	Kr 321 252 045:26	Kr 321 788 567:23

Skulder

Kapitalkonto	282 708 420:96	282 708 420:96
Beviljade ej utbetalda anslag	16 230 060:42	17 253 799:56
Disponibla medel:		
Ingående behåll-		
ning	22 234 098:55	22 313 563:88
Avgår: Beviljade		
anslag	19 168 963:39	19 507 923:22
Tillkommer: Arets		
nettointäkt	18 894 775:55	18 791 704:73
Ej förbrukade		
anslag	353 653:17	229 001:32
Utgående behållning	22 313 563:88	21 826 346:71
	Kr 321 252 045:26	Kr 321 788 567:23

Resultaträkning*Utgifter*

Omkostnader	590 162:11	713 956:31
Fondens nettointäkt	18 894 775:55	18 791 704:73
	Kr 19 484 937:66	Kr 19 505 661:04

Inkomster

Ränteintäkter netto	19 480 547:88	19 496 737:58
Övriga intäkter	4 389:78	8 923:46
	Kr 19 484 937:66	Kr 19 505 661:04

Specifikation av omkostnader för år 1973

Arvoden till styrelsen	117 460:25
Löner och arvoden inom kansliet	146 533:90
Arvoden till sakkunniga m. fl.	119 440:—
Socialavgifter m. m.	20 703:75
Resekostnader	11 154:25
Lokalkostnader	18 291:80
Kontorsmateriel, kopiering, telefon m. m.	32 986:63
Inventarier	494:15
Konferenser	103 268:58
Bidrag till sekretariatskostnader för "Interfoundation Study Group"	1 315:—
Förvaltningsavgift med 1 % av till statliga institutioner utbetalda anslag	142 308:—
Summa kronor	713 956:31

En fortlöpande räkenskapsmässig granskning av fondens verksamhet och förvaltning har utförts av riksbankens revisionsavdelning. Verksamhetsberättelse för fonden kommer i enlighet med föreskrift i fondstadgar-
na att överlämnas jämväl till riksdagens revisorer.

Stockholm den 12 februari 1974

TORGN Y SEGERSTEDT

Krister Wickman

Lennart Holm

Arne Engström

Lennart Hjelm

Jan Bergqvist

Erik Grebäck

Ingemar Mundebo

Lennart Pettersson

Blenda Ljungberg

Stig Alemyr

Nils-Eric Svensson

/Carl-Erik Virdebrant

RIKSBANKENS JUBILEUMSFOND

Nya program och projekt som beviljats anslag år 1973

I det följande presenteras genom sammanfattning av projektplanerna de nya forskningsprogram och -projekt som under det förflutna året startats med hjälp av anslag från Jubileumsfonden. Redogörelsen omfattar däremot inte äldre projekt som bedrivits under året och som i många fall även beviljats fortsättningsanslag.

Efter projektredogörelserna lämnas vidare vissa statistiska sammanställningar av de under året behandlade ansökningarna och deras fördelning mellan olika ämnesområden.

Ekonomisk historia

Docent Bo Gustafsson:

Orsakerna till den offentliga sektorns expansion under 1900-talet

Den offentliga sektorns expansion är kanske det mest slående draget i 1900-talets ekonomisk-politiska utveckling. Denna expansion är internationell, den accelererar under perioder av krig, kris och omfattande strukturförändringar av näringslivet, den griper över ett växande antal samhällsliga aktiviteter och den har försiggått särskilt snabbt i Sverige. År 1980 beräknas sysselsättningen i den offentliga sektorn uppgå till drygt 1 miljon och därmed vara lika stor som industrisektorn.

Denna utveckling ställer en rad praktiska problem som mer och mer rycker fram i centrum för den offentliga diskussionen. Den offentliga sektorn antas ha en lägre produktivitetsutveckling än varusektorn och därför implicerar den växande offentliga sektorn en relativt sjunkande takt i realinkomstutvecklingen. Den växande sysselsättningen i den offentliga sektorn leder möjligen också till ökad inflationsbenägenhet. Vidare sker en förskjutning från pris- till skattefinansierad produktion, vilket ökar skattetrycket och sätter marknadsmekanismerna ur funktion. Även den sociala strukturen påverkas: de stats-, kommunal- och landstingsanställda avlöser industriarbetarna som kvantitativt dominerande klass. Slutligen sker en maktförskjutning, så att samhällets styrande organ får ökad vikt och betydelse. Det är därför uppenbart, att hela samhällsstrukturen påverkas av den offentliga sektorns expansion. Föreställningar om att vi är på väg in i en "ny-merkantilistisk" era dyker även upp i den vetenskapliga litteraturen.

Forskningen på detta område är — reellt sett — outvecklad. Flera olika sidor av den offentliga sektorns expansion har belysts. Men fortfarande saknas inträngande och systematiska förklaringar av orsaker-

na till den anmärkningsvärda utvecklingen. En rad olika ekonomiska, politiska och ideologiska hypoteser har framförts. Men det rör sig i allmänhet om partiella förklaringar. Det faktum att den offentliga sektorns expansion är gemensam för de flesta länder och t. o. m. inleds vid ungefär samma tid – början av 1900-talet – tyder på att orsakerna är att söka i mycket grundläggande förändringar i det moderna samhället.

Projektet "Orsakerna till den offentliga sektorns expansion under 1900-talet" kännetecknas främst av två målsättningar. För det första koncentreras forskningsinsatserna på orsaksförklaringarna. Därvid utgår projektet från vissa explicita hypoteser, som skall testas. För det andra har projektet en bred ekonomisk och historisk ansats. Sålunda undersöks inte endast orsakerna till de statliga och kommunala utgifternas expansion utan också den statliga företagssektorns tillväxt, den statliga planeringens utveckling, skattesystemets utformning och den organiserade samverkan mellan stat och näringsliv.

I projektet, som är förlagt till ekonomisk-historiska institutionen i Uppsala, samarbetar sex ekonomhistoriker och en nationalekonom. Projektet skall utmynna i sex delundersökningar av de angivna sidorna av den offentliga sektorns expansion. Projektledaren skall komplettera, vidareutveckla och sammanfatta undersökningarna i en monografi. Projektet skall genomföras under treårsperioden 1974–1976.

Nationalekonomi

Professor Assar Lindbeck:

Internationaliseringsprocessen och den nationella ekonomiska politiken

Den pågående ekonomiska internationaliseringsprocessen ändrar i snabb takt – bland annat via den teknologiska utvecklingen, minskade handelshinder och den ökade internationella rörligheten för arbetskraft och kapital – förutsättningarna för en självständig ekonomisk politik i enskilda länder. Processen leder å ena sidan till ökad effektivitet och höjd levnadsstandard och å andra sidan till ett ökat utlandsberoende och större anpassningsproblem vid förändringar i omvärlden. I båda dessa avseenden påverkar internationaliseringsprocessen i grunden vår välfärd och våra möjligheter att själva påverka denna med nationella ekonomisk-politiska medel. Detta gäller i särskilt hög grad små, öppna ekonomier såsom den svenska. Projektet avser att klarlägga både innebörden i internationaliseringsprocessen och verkningarna av denna process. Projektet har indelats i tre olika avdelningar eller "block".

Det första blocket avser *internationaliseringsprocessens drivkrafter, innehåll och allmänna konsekvenser*. Denna del av projektet kan också ses som en sammanfattande och kompletterande analys av projektet som helhet. Inslagen av ekonomisk-politisk analys torde bli särskilt utpräglade i detta block samt i det tredje blocket. Ansvarig för denna del av projektet är projektledaren Assar Lindbeck.

Det andra blocket behandlar *näringspolitikens möjligheter i en*

internationaliserad ekonomi. Blocket består av tre delstudier. Den första avser företagsamhetens internationalisering, bl. a. såsom detta tar sig uttryck i de multinationella företagens verksamhet. Härvid blir det viktigt att se samspelet mellan varuhandelns och den internationella företagsamhetens utveckling. Ansvarig för denna delstudie är *Nils Lundgren*, som avser att inträda i projektet den 1 juli 1974, då han beräknas ha avslutat en delstudie kring likartade problem inom Koncentrationsutredningen. Den andra delen av det näringspolitiska blocket avser teknologins internationalisering, dvs. den snabba spridningen av teknisk know-how mellan nationerna och de kanaler varigenom denna spridning sker, samt konsekvenserna för den internationella konkurrensen av teknologispredningen. *Hans Söderström* är ansvarig för denna delstudie. Den tredje delstudien i det näringspolitiska blocket avser den internationalisering som sker på tjänstesidan och för arbetskraften. En intressant utveckling under senare år är just att även tjänstesektorn blivit alltmer internationell, exempelvis inom konsultverksamhet, banksektor och turism, samt att arbetskraften uppvisat en betydande rörlighet mellan länderna. Ansvarig för detta delprojekt är *Per Wijkman*.

Det tredje blocket behandlar *stabiliseringspolitikens möjligheter i en internationaliserad ekonomi*. Den första delstudien här går ut på att vidareutveckla makroteorin för en öppen ekonomi. Delprojektet innehåller dels en allmän teoridel, koncentrerad på en makroanalys av en öppen ekonomi, dels en del som avser vissa specialstudier för handelsströmmarna (troligen särskilt importen), handelskrediterna och "portfolio management" för finansiella tillgångar. Ansvariga för denna del av projektet är *Lars Nyberg*, *Johan Myhrman* och *Staffan Viotti*, som kommer att samarbeta om denna stora del av projektet. Studien kommer att belysa hur penning- och finanspolitikens villkor förändras i samband med att en ekonomi internationaliseras.

En andra del av detta block behandlar betydelsen av alternativa växelkurssystem för den ekonomiska politikens funktionssätt. Det är väl känt att den ekonomiska politiken fungerar mycket olika vid fasta och flytande växelkurser. Vari dessa skillnader består är emellertid inte fullständigt klarlagt i litteraturen. Det är än mindre klarlagt hur den ekonomiska politiken fungerar under de olika mellanformer mellan fasta och flytande växelkurser — exempelvis block av i förhållande till varandra flytande kurser, bredare band för växelkursfluktuationerna samt kombinationer av flytande kurser för kapitalrörelser och fasta kurser för valutaströmmar — vilka blivit allt vanligare under senare år. Det finns också många andra intressanta typer av kombinationer och mellanformer mellan fasta och flytande växelkurser. Ansvarig för denna del av projektet är *Sven Grassman*.

De senaste årens erfarenheter inom ekonomisk politik i olika länder belyser med önskvärd tydlighet vikten av detta projekt. Vi kan se hur de enskilda länderna har betydande svårigheter att i dagens internationaliserade värld värja sig mot både prisfluktuationer på världsmarknaden och konsekvenserna i olika avseenden av den internationalisering av kredit-

marknaden som skett på senare år. Vi ser också hur känsliga kapitalrörelserna är inför förväntningar om växelkursförändringar och vilka komplikationer detta skapat för det enskilda landets ekonomiska politik. Det är viktigt både att klargöra de teoretiska mekanismer som här verkar och att genom empiriska studier belysa storleksordningen av de olika faktorer som är involverade i dessa mekanismer. Projektet kommer att ha både en teoretisk och empirisk inriktning. Tanken är att problemen speciellt skall belysas för ett relativt litet land med stor utrikeshandel. Detta betyder att svenska förhållanden i första hand kommer att ligga till grund för den empiriska analysen, men även empiriskt material för andra utvecklade länder bör kunna utnyttjas för att belysa problemställningen.

Ekon. dr Lars Otterbeck, civilekonomerna Gunnar Hedlund och Ulla Leffler:

Futures of Sweden in a Global Industrial System

Undersökningarna utgör den svenska delen av en serie framtidsinriktade forskningsprojekt, vilka initierats av professor Howard V. Perlmutter vid University of Pennsylvania. Projekt bedrivs för närvarande parallellt i USA, Kanada och Sverige. Projekt i flera andra länder är planerade. De behandlar relationer mellan företag, fackföreningar och nationer i ett framväxande världsomspännande ekonomiskt-industriellt system.

Företagen, speciellt de multinationella, har hittills varit ledande system i framväxten av det världsomspännande ekonomiskt-industriella systemet. Fackföreningar och nationer har spelat adaptiva eller reaktiva roller. Frågan är om denna rollfördelning kommer att förbli gällande även under den närmaste tioårsperioden och, om inte, hur förändringen kommer att gestalta sig.

Det svenska projektet syftar till

- att identifiera konflikt- och samverkansområden mellan företag, fackföreningar och nationella myndigheter under den närmaste tioårsperioden
- att utröna vad de tre grupperna anser vara önskvärda respektive troliga framtidsalternativ samt
- att analysera olikheter i dessa avseenden mellan Sverige och andra industriländer och därvid identifiera, vilka Sveriges komparativa fördelar kan vara i framtiden.

Ansatsen är systemteoretisk. Metoden är en serie intervjuer med ledande befattningshavare i företag, fackföreningar och centrala politiska instanser. Vid intervjuerna tillfrågas intervjupersonerna om sina framtidsförväntningar och konfronteras dessutom med beskrivningar av alternativa framtider.

Det omedelbara resultatet är kunskap om vilka framtider ledande personer i de tre systemen tror på. Detta är viktig kunskap, då deras uppfattning om framtiden påverkar deras agerande, genom vilket de medverkar att skapa framtiden. Genom uppfyllande av övriga syften kan

projektets resultat vara till nytta för organisationerna, när det gäller att finna och genomföra en strategi, och för samhället i vidare mening genom problemidentifiering.

Jubileumsfondens anslag skall användas för den tredje delen av det svenska projektet: studium av centrala politiska instanser.

Kulturgeografi

Professor Olof Wärneryd:

Valfrihet och befolkningens rumsliga spridning – studier av ett kommunplaneringsproblem

Två motriktade lokaliseringsprocesser kan iakttagas beträffande befolkning och verksamheter. Under slutet av 1960-talet har främst intill storstadsområdena men även på andra håll en spridning skett i bosättningsmönstret, medan verksamheter inom främst servicesektorn koncentrerats till kommunernas centralorter eller större tätorter.

Kommunindelningsreformen, som enligt riksdagsbeslut skall vara genomförd vid årsskiftet 1973/74, innebär en minskning av antalet kommuner i landet till ca 270. Varje kommun kommer att innehålla såväl omfattande glesbygdsmråden som en eller flera tätorter. Större krav kommer att ställas på kommunplaneringen att göra sådana avvägningar vid lokaliseringen av nya serviceverksamheter, att invånarna ges likvärdiga valmöjligheter att tillgodose sitt servicebehov i kommunen.

Syftet med undersökningarna är att studera hur olika befolkningsgruppers valmöjligheter förändras i samband med övergången till den nya kommunindelningen. Frågeställningarna är:

1. Identifiering av åtkomlighetsbarriärernas förekomst och storlek.
2. Har åtkomligheten försämrats?
3. Om åtkomligheten försämrats, vilka åtgärder kan vidtagas för att förbättra tillgängligheten?

För prövning av de båda första frågeställningarna studeras förändringarna i bosättningsmönstret och verksamheternas lokaliseringsmönster. Deras överensstämmelse mäts i tidsgeografiska termer. Den tredje frågeställningen prövas genom att insamlade data anknyts till rollspelet REGUS (regionsutvecklingsspel) och prövas på framspelade kommunstrukturalternativ.

Sociologi och socialpolitik

Docent Ulf Hannertz

Plurala samhällen: en jämförande studie av kulturell sammansättning och social integration i fyra utomeuropeiska nationer

Projektet är knutet till Socialantropologiska institutionen vid Stockholms Universitet och startar sin verksamhet i januari 1974. Dess mål är en systematisk jämförande analys av sådana samhällsstrukturer som

omfattar kulturellt skilda befolkningssektioner, baserade t. ex. på etnisk eller religiös tillhörighet, region eller försörjningsform. Till utgångspunkt för denna analys tar projektet fördelningen av samhällets resurser mellan befolkningssektionerna. Inom denna ram studeras bl. a. förändringar av resursfördelningen över tid, sektionernas inre organisation och dennas beroende av externa kontaktmönster samt ideologiska faktorer och interaktionsformer som uttrycker sektionernas inbördes förhållanden.

Eftersom den kulturellt enhetliga nationalstaten är en ovanligare företeelse än man kanske från svensk horisont skulle vara benägen att tro, är projektets allmänna problematik aktuell i många samhällen. Särskilt under de senaste hundra åren har den västerländska kolonialismen och nationella frigörelseprocesser skapat ett stort antal nya stater, där folkgrupper med skilda identiteter och livsformer lever inom en gemensam samhällsstruktur. Men även i Europas gamla nationer finns en omfattande kulturell heterogenitet, och internationella omflyttningar av bl. a. arbetskraft ger också tidigare homogena samhällen en ny sammanställning. Projektet omfattar socialantropologiska intensivstudier i Nigeria, Jemen, Indien och Malaysia, fyra länder som tillsammans ger en rik karta av plurala samhällsformer. På grundval av dessa studier kommer den mera generella analysen att utvecklas.

Docent Jan Trost:

Sammanboende ogifta och äktenskapsfrekvensen

Giftermålsintensiteten har under innevarande sekel stigit mycket långsamt fram till mitten av sextioalet, då den sjönk mycket markant. Under den senaste sjuårsperioden har den sjunkit med ungefär 50 procent, olika i olika ålderskategorier, men i samtliga en mycket markerad sänkning. Allt tyder på att sänkningen i giftermålsintensitet har fått en motsvarighet i ökningen av antalet sammanboende ogifta. Förekomsten av sammanboende ogifta är ingenting nytt för svenska förhållanden — däremot den mycket stora omfattning som vi nu har.

Detta projekt avser att genom olika metoder samla in och analysera data om giftermålsintensitet och sammanboende ogifta. De olika data avses utgöras dels av granskning av befintlig officiell statistik över giftermålsintensitet och över hushållsstruktur, dels av speciellt insamlade data bland sammanboende ogifta och bland nygifta. Genom detta förfarande kan man erhålla kännedom om varför många sammanbor utan att gifta sig, och vilka skeenden som är orsak till att de som gifter sig gör så. Vidare kommer en bearbetning av för andra syften redan insamlade data, där uppgift om civilstånd finns tillgänglig, att göras.

Det teoretiska angreppssättet avses bli flerfaldigt. Dels skall den s. k. "developmental approach" användas, dels teori för makeval och tillfredsställelse med person som man sammanbor med.

Ur vetenskaplig synvinkel är ett studium av förändringarna i giftermålsintensiteten och orsakerna till uppkomsten av sammanboende ogifta av synnerligen stort intresse. Ur praktisk synpunkt är också ett studium

av denna förändrade företelse också av synnerligen stor betydelse; familjerådgivare, advokater, psykiater m. fl. saknar samlad kunskap om vad som egentligen har hänt samt hur och varför det har hänt, samhällsplanerare på såväl central som regional nivå befinner sig i samma principiella situation.

Professor Edmund Dahlström och civilekonom ●lle Hammarström:

Effektiviteten i demokratiska arbetsorganisationer – en studie av de anställdas insatser och utbyte i några löntagarägda företag

Förändring av arbetslivet i demokratiserande riktning, innebärande ökad kontroll och inflytande för de anställda över beslut på alla nivåer i företagen, är en av huvudfrågorna för svenskt arbetsliv under 1970-talet. Rubricerade projekt avser att belysa förändringar i företagens effektivitet och de anställdas utbyte och insatser, när de anställda får kontroll över det företag där de arbetar. Studien kommer att baseras på undersökningar av 5–6 företag, som efter att ha ägts på traditionellt sätt tagits över av de anställda. Dessa företag har hittills inte varit föremål för några mer omfattande vetenskapliga studier.

Undersökningen kommer dels att belysa förändringar i företagens målstruktur efter det att de anställda tagit över, dels förändringar i graden av måluppfyllnad. Förutom teknisk-ekonomiska beskrivningar kommer beslutsprocessen och de anställdas attityder och relationer att belysas. Studien kommer att läggas till grund för generella antaganden om vad som händer i företag när de anställda får ökat inflytande.

Undersökningen skall genomföras med hjälp av intervjuer och genomgång av skriftligt material inom och utom undersökningsföretagen. Förutom de anställda i företagen skall kunder, leverantörer, bankförbindelser, kommunala instanser och andra av företagets externa kontakter intervjuas.

Statskunskap

Professor Nils Stjernquist:

Den statliga regionala förvaltningen och dess omgivning

I samhällsdebatten har under senare år alltmer diskuterats den regionala förvaltningens roll i det politiska och administrativa systemet. Detta har fått sitt främsta uttryck inom två områden, nämligen regionalpolitiken och debatten om länsdemokratien.

Inom förvaltningsforskningen har man främst studerat den centrala förvaltningen och under senare år även den kommunala. Däremot är den svenska statliga regionala förvaltningen på det hela taget ett outforskat område, och någon vetenskaplig undersökning från modern tid föreligger knappast.

Tre generella politiska och administrativa problem bildar utgångspunkt för uppläggningsprojektet den statliga regionala förvaltningen och dess omgivning.

Det första är decentraliseringsproblemet. Den övergripande frågeställningen gäller vilken grad av decentralisering som råder i den statliga regionala förvaltningen.

Det andra avser planeringen. Hur ser planeringssystemen ut? Hur fungerar samarbetet mellan olika organ på regional nivå? Hur fungerar samarbetet mellan de olika förvaltningsnivåerna central, regional och lokal?

Det tredje gäller problemen kring demokratin, nämligen vilken grad av medborgarinflytande som finns i den statliga regionala förvaltningen och dess beslutsfattande.

Den statliga regionala förvaltningen ses som ett delsystem under det nationella politiska och administrativa systemet. För att möjliggöra en jämförande beskrivning och en förklaring av de faktiska systematiska variationerna i den statliga regionala förvaltningen ingår i princip samtliga länsstyrelser med länsnämnder i undersökningen.

För att erhålla svaren på de ställda frågorna kring decentralisering, planering och medborgarinflytande i den statliga regionala förvaltningen har forskningsprojektet delats upp på tre delprojekt.

Delprojekt 1. Länsstyrelsens omorganisation och dess konsekvenser

Detta delprojekt syftar till att i systemanalytiska termer beskriva och analysera beslutssystemet och beslutsprocessen i den nya länsstyrelsen utifrån begreppen decentralisering och medborgarinflytande. Undersökningen, som har en komparativ och explorativ ansats, omfattar samtliga 24 län, för att söka finna systematiska förklaringar till de i länsstyrelseorganisationen rådande strukturella och funktionella skillnaderna.

Delprojekt 2. Samhällsplaneringen på regional nivå

Detta delprojekt avser beskriva planeringssystemet för den regionalpolitiska planeringen i Sverige och förklara de systematiska variationerna i planeringens beslutsprocess och innehåll mellan de olika länen.

Undersökningen omfattar utarbetandet av de regionalpolitiska programmen, kallade länsprogram 70 och länsprogram 74, i 23 av de 24 länen, med en koncentration på den förstnämnda planeringsomgången.

Delprojekt 3. Relationen kommuner—länsförvaltning

I detta delprojekt skall de för forskningsprojektet övergripande frågeställningarna om "decentralisering", "planering" och "medborgarinflytande" studeras utifrån relationen kommuner—länsförvaltning. Decentraliseringsproblemet i denna undersökning gäller framför allt kommunernas handlingsfrihet i förhållande till länsförvaltningen. Medborgarinflytandet berör främst kravet på inflytande i planeringsprocessen.

Redaktör Sigurd Klockare:

Revolutionär och reformistisk politik 1929–1939. Från Ådalen till Saltsjöbaden

Ådalshändelserna 1931 och Saltsjöbadsavtalet 1938 betecknar två händelser, som inramar en period i vår politiska historia under vilken

sociala motsättningar och aktiviteter vid sidan av folkrepresentationen försvann och ersattes av ett politiskt och ekonomiskt fredstillstånd.

Vilka internationella och inhemska inflytanden ledde till ådalshändelserna? Vilken roll spelade ekonomiska och psykologiska faktorer? I vilken grad påverkades uppladdningen till konflikt av Kommunistiska internationalens och Röda fackföreningsinternationalens strategi?

Världskrisen och konjunkturedgången 1929–1934 medförde stor arbetslöshet i synnerhet inom den norrländska skogsindustrin. Under vintern 1929–30 inskränktes driften vid ett flertal industrier och skogsindustrin drabbades hårt.

Ungdom som ”inträtt i arbetsför ålder” fick under flera år ingen annan sysselsättning än tillfälliga nödhjälpsarbeten. De miste sin tro på en framtid i det nuvarande samhället och anslöt sig till den av Röda fackföreningsinternationalen initierade Arbetslösa förening.

En lönesänkning accepterades så småningom av det LO-anslutna Sågverksindustriarbetareförbundet utan konflikter, medan ett flertal strejker utbröt inom Pappersindustriarbetareförbundet där de s. k. Kilbomskommunisterna hade ett starkt inflytande. Men även Sillénarna lyckades organisera strejker (Svartvik, Kramfors, Ulfvik).

I slutet av 1929 uppdelades de svenska kommunisterna i två fraktioner, sedan de som stod under Kilboms ledning uteslutits ur Kommunistiska internationalen. I början av samma år hade det ännu inte splittrade kommunistiska partiet anordnat en facklig landskonferens och deklarerat sin anslutning till Röda fackföreningsinternationalens riktlinjer i kampen för arbetarklassens intressen.

1930 hölls Röda fackföreningsinternationalens femte kongress i Moskva. Riktlinjer drogs upp för den fackliga kampen som hade ett revolutionärt syfte och mot de reformistiska fackföreningsledarna.

Det var arbetsgivarkrav på lönesänkningar som blev den indirekta orsaken till tragedin i Ådalen 1931, då fem personer dödades och många sårades av utkommenderad militär.

Ådalshändelserna hade ett samband med andra kommunistiskt inspirerade strejker och kravaller som inträffade i början av 30-talet. Den 20 april 1931 i Halmstad, under pingst i Byske, den 5 juli 1932 i Klemensnäs utanför Skellefteå och kort därefter i Luleå, Munksund och Söderhamn samt i mars 1933 i Göteborgs hamn.

Vid 1932 års andrakammarval fick socialdemokraterna 104 mandat och bildade regering som avlöstes av en koalition med bondeförbundet som 1933 medförde en krisuppgörelse som bifölls av 1933 års riksdag. En konjunkturpolitik inleddes som fått Wigforss' signatur. Den innebar att allmännyttiga arbeten skulle sättas in vid krissvackor.

I byggandet av folkhemmet hade man behov av arbetsfred för att uppnå största möjliga produktion, vars avkastning man ville dela och transferera. Hotet om statsingripanden vid större konflikter var fortfarande latent och LO och SAF inledde förhandlingar i Saltsjöbaden. På LO-håll noterade man att för en del företagare föresvävade nazistiska och fascistiska förebilder.

Saltsjöbadsavtalet var en beredskapsprodukt i ett världsläge där den reformistiska arbetarrörelsen i Sverige hotades att undermineras av den kommunistiska världsrörelsen (Stalin) och delar av den politiska högern visade ett påtagligt intresse för nazismen (Hitler). Hur återverkade denna beredskapsattityd i kampen mot kommunisterna på de ideologiska värderingarna inom socialdemokratin och fackföreningsrörelsen? Inför hotet från kommunism och nazism slöts borgfred mellan arbetare och arbetsgivare för att den dittills vunna samhällsformen skulle överleva. Det tidsbundna samförståndet avsatte en atmosfär som kallades "saltsjöbads- anda". Hur återverkade kampen mot kommunisternas testuggeri på den socialdemokratiska ideologin? Slog pendeln till höger, så att man förlorade intresset för socialistiska värderingar?

Mot bakgrunden av ovanstående redogörelse vill jag kartlägga de revolutionära politiska riktningarnas inflytande och geografiska utbredning, deras inflytande inom konfliktdrabbade fackförbund och graden av hörsamhet för den av Kommunistiska internationalen och Röda fackföreningsinternationalen formulerade taktiken och strategin.

Hur organiserades försvaret av den etablerade fackföreningsrörelsen av LO och dess fackförbund? Vilken roll spelade anarkosyndikalismen (SAC) i dessa konflikter?

Forskning om forskning

Docent Stevan Dedijer och fil. kand. Anders Granberg:

En studie av den tvärvetenskapliga samhällsforskningens villkor i det svenska universitetssystemet

Projektet har sin utgångspunkt i följande allmänna frågeställning: Vilka är de faktorer som motverkar eller befrämjar utvecklingen av en tvärvetenskaplig samhällsforskning inom det svenska universitetssystemet? Tonvikten ligger här på sociala faktorer i vid mening, innefattande dels de ämnesrelaterade värderingar, attityder och åsikter som omfattas av forskare och administratörer inom en viss disciplin, dels sådana strukturella och organisatoriska faktorer som karriärsystemets utformning, principerna för bedömning av forskningsmeriter, institutionernas utbildningsfunktioner, formerna för forskningens finansiering, etc. Den grundläggande målsättningen är således att söka identifiera och analysera dylika faktorer och att klarlägga samspelet mellan olika faktorer i deras inverkan på utvecklingen av tvärvetenskaplig forskning.

Projektet bygger delvis på sammanställning och analys av befintligt material rörande det svenska universitetsväsendet; den empiriska stommen utgörs emellertid av en ingående studie av de relevanta förhållandena vid Lunds universitet. Denna studie har lagts upp som en tvåstegsundersökning: (1) Den första delundersökningen består i en intensiv och kvalitativ fallstudie av två samhällsvetenskapliga institutioner; (2) Den andra delundersökningen, som kan betecknas som mera extensiv och kvantitativ, är riktad mot en population bestående av samtliga aktiva samhällsforskare verksamma inom universitetet.

Projektet kan därmed betraktas som ett empiriskt bidrag till kartläggningen av ett tämligen orört problemområde av såväl forskningssociologiskt som forsknings- och utbildningspolitiskt intresse.

Psykologi/pedagogik

Universitetslektor Rune Flinck:

Tvåvägskommunikationen i korrespondensundervisning

Distansundervisning har under senare år fått en ny aktualitet framför allt inom vuxenutbildning. Den efterfrågan på återkommande utbildning som i allt högre grad reses kommer sannolikt att utnyttja distansundervisning, dvs. olika former av undervisning där lärare och elev icke befinner sig på samma plats och har kontakt öga mot öga. Undervisningsformen har gamla anor, men genom de tekniska framstegen har hjälpmedel tillkommit, som gör det lättare att överbrygga "distansen". Olika systemlösningar finns. Som exempel kan nämnas Open University i England och TELEKOLLEG i Tyskland.

I de fall där man systematiserat distansundervisningen på detta sätt, bygges kurserna upp kring en korrespondenskurs. Denna är utan jämförelse den viktigaste komponenten i systemet. Denna kompletteras sedan med olika möjligheter för stimulering, aktivering, kontroll.

Forskning inom korrespondensundervisning har hittills huvudsakligen koncentrerats på studiet av elever — bakgrundsdata, drop-outs o. d. — mindre kring metoden. I det forskningsprojekt, som nu genomföres, sker en koncentration på en väsentlig del av metodsidan, nämligen tvåvägskommunikationen mellan elev och lärare.

I forskningsuppgiften genomföres tre experimentserier, som försöker ge svar på följande frågor:

1. Vilken omfattning och utformning av brevkontakten (med hjälp av insändningsuppgifter) mellan lärare och elev är den mest effektiva både ur inlärnings- och attitydaspekt?
2. Ger möjlighet till telefonkontakt mellan elev och lärare bättre effektivitet för inläring och attityd till undervisning?
3. Hur påverkas utbildningens resultat av att eleverna har möjlighet till kompletterande lärarledd undervisning?

Experimenten kommer att genomföras i samarbete med EHSC (the European Home Study Council) i Europa, där korrespondensskolor beredvilligt ställt sig till förfogande. Parallellt med dessa experimentserier kommer en teoretisk, systematisk analys av korrespondensundervisningsmetoden att genomföras i ett försök att förankra metoden i undervisnings- och inlärnings teori.

Fil. kand. Barbro Nilsson:

Livstillfredsställelse hos äldre kvinnor och dess bakgrund

Ett uttryck för ett framgångsrikt positivt åldrande är att man upplever livstillfredsställelse. Med utgångspunkt från tidigare forskning definieras

begreppet, och frågor konstrueras för att täcka detsamma. Vid intervjuer får respondenter ta ställning till dessa frågor och därefter bildas ett summationsindex som skall ge uttryck för respektive individs livstillfredsställelse.

I valideringssyfte får individerna också skatta sin livstillfredsställelse på skalor. Man samlar även in data från olika livsområden, som enligt tidigare forskning skall vara betydelsefulla för känslan av livstillfredsställelse. Genomgående görs försök att förutom objektiva mått få fram subjektiva upplevelsemått på de olika livsområdena. Valideringen görs med hjälp av sambandsberäkningar både mot de mer objektiva måtten och de subjektiva upplevelsemåtten.

Individerna får dessutom själva uppge vad man anser vara viktigt för en känsla av livstillfredsställelse för att man skall vara säker på att man täckt av de mest relevanta livsområdena eller aspekter därav.

Data samlas in genom intervjuer. Målgruppen är 70-åriga kvinnor boende i Stockholm.

Bitr. professor Göte Hanson:

Studier av finskspråkiga elevers språkliga och sociala utveckling vid modersmålsfokuserad undervisning i årskurserna 1-3

Ett barn som i åldern 6-7 år placeras i en miljö där barnets modersmål måste kompletteras med ett andra språk riskerar att bli dubbelt halvspråkigt, om det ej får tillfälle att befästa sin modersmålskunskap med läsning och skrivning av modersmålet, innan det övergår till att lära sig det andra språket.

Detta år 1972 väl dokumenterade faktum utgjorde motiv för skolmyndigheten i Södertälje kommun att fr. o. m. hösten erbjuda finska invandrare att få placera sina barn i två klasser, i vilka undervisningen de tre första årskurserna sker på och i finska språket med successiv övergång till undervisning på och i svenska språket.

Under hösten 1973 och fortfarande utföres mätningar rörande de finstalande elevernas familje-, skol- och kamratsituation, deras kognitiva, perceptuella, personlighetsmässiga och språkliga status, vartill vissa enkäter och intervjuer, föräldrarnas, lärarnas och kamraternas attityder till eleverna kartlägges.

Mätningar av ovan nämnt slag upprepas med bestämda intervall under fem år, med intensivstudierna förlagda till de tre första åren.

Under tredje årskursen beräknas eleverna kunna övergå till att lära sig läsa och skriva svenska, sedan tal- och hörselträning ägt rum under vårterminen i andra årskursen.

Övrig medicin

Professor Rolf Luft och docent Erol Cerasi:

Studier över sockersjukans uppkomstmekanism

Våra tidigare arbeten på området har lett fram till uppfattningen, att en ärvd defekt vid sockersjuka utgöres av en oförmåga att producera

adekvata mängder insulin när blodsockerhalten stiger. Denna defekt skulle i den insulinproducerande cellen vara lokaliserad till den receptor-mekanism som registrerar blodsockerhalten. Defekten skulle vara gemensam för alla stadier av sockersjuka, från fasen med normal glykostolerans till den latent och sedermera manifesta fasen av sjukdomen. De två senare faserna av sjukdomen skulle kunna utlösas hos anlagsbärarna på en rad olika sätt (övervikt, oförmåga hos levern att kompensera för den relativa insulinbristen etc.). Vi utreder för närvarande mer ingående defekten i de insulinproducerande cellerna och leverns roll för utlösningen av diabetes hos anlagsbärarna. Det är möjligt att dessa studier skall kunna leda fram till nya medel för effektiv bekämpning av sockersjukan.

Vår forskning angriper också problemet med hjärt-kärlsjukdomar vid sockersjuka. Dessa är av samma slag som hos icke-diabetiker och kan sammanfattas under rubriken "åderförkalkning och hjärtinfarkt". De är emellertid betydligt vanligare hos diabetiker, uppträder redan i yngre åldersgrupper och har ett snabbare förlopp. Det har framkommit bevis för att dessa kärlsjukdomar är vanliga även hos personer med den latent formen av sjukdomen. Vi har själva funnit tecken på att kärlsjukdomar skulle vara vanliga redan hos anlagsbärarna till sockersjuka, och en del av vår forskning ägnas denna aspekt av diabetessjukdomen. Detta måste betecknas som ett viktigt angrepp på åderförkalkningssjukdomen i hela dess vidd mot bakgrunden av att anlagsbärarna till diabetes enligt våra undersökningar utgör cirka 20 % av befolkningen.

Naturvetenskap

Professor Bert Bolin och docent Paul Crutzen:

Studier av stratosfär-kemiska processer samt överljudsflygets inverkan på ozonskiktet och den därav orsakade ökningen av biologiskt skadlig ultraviolett strålning vid jordytan

Flygplan, som kommer att flyga i överljudsart, har utvecklats i Sovjetunionen och gemensamt i England och Frankrike. Dessa plan kommer att flyga huvudsakligen i stratosfären på höjder omkring 18 km, dvs. nära de nivåer 20–30 km, där ozongasen mest förekommer. Denna gas, som består av tre syreatomer och som bildas av solens ultraviolettera strålning i stratosfären, är trots sin ringa mängd den enda beståndsdel i jordatmosfären, som effektivt förmår absorbera den för den levande materien så skadliga ultraviolettera strålningen med våglängder mellan 200 och 300 nm ($1 \text{ nm} = 10^{-9} \text{ m}$). Det är välkänt från laboratorieförsök att det finns fotokemiska processer, som leder till en ozonminskning i vissa system om man tillför kväveoxider till dessa. Kväveoxider uppträder också naturligt i stratosfären, och det är sannolikt att de medverkar till att reducera totalmängden ozon till avsevärt lägre värden än som annars skulle vara fallet. Eftersom kväveoxider bildas i överljudsplanens jetmotorer i stratosfären, reser sig frågan i vilken grad eventuell framtida mänsklig verksamhet kan påverka halten av kväveoxider i stratosfären

och därmed orsaka en minskning i den totala mängden av skyddande ozon, vilket skulle kunna innebära risker för biosfären. Det är bl. a. denna fara, som har lett till att överljudsprojektet t. v. har lagts ner i USA. Ett stort forskningsprogram har igångsatts, framför allt i USA, för att utreda denna fråga. Resultaten av detta forskningsprogram kommer att sammanfattas i slutet av 1974 i en rapport, som skall bilda ett av underlagen när det amerikanska parlamentet skall rösta om ett eventuellt återupptagande av överljudsprojektet.

Det av Riksbankens Jubileumsfond stödda projektet syftar till att ge svar på frågan i vilken grad det atmosfäriska ozonskiktet kommer att påverkas av eventuellt framtida överljudsflyg. I detta studium kommer hänsyn att tas till de detaljerade fotokemiska processer, som pågår i stratosfären, medan de meteorologiska processerna kommer att approximeras på ungefär samma sätt som förut vid studier av transporten av radioaktiva ämnen som producerades vid kärnexplosioner. Ett preliminärt svar kan vara färdigt till sommaren 1974, och därmed kompletterar projektet effektivt de i USA pågående forskningsprojekten.

Docent Siwert Nilsson m. fl.:

Aerobiologisk forskning i Sverige

Projektet består av följande 10 delprojekt med anknytning till allergologi, entomologi, meteorologi, mikrobiologi, palynologi och växtpatologi.

1. Korrelationsanalytiska studier av sambandet mellan pollenhalt och meteorologiska data i Stockholmsområdet

Meteorologiska faktorer spelar en överordnad roll i alla aerobiologiska sammanhang. Vid utvärderingar och tolkningar av insamlingsresultat måste därför meteorologiska data alltid noggrant beaktas. Under sommarhalvåret 1972 och 1973 har kontinuerlig insamling av pollen och sporer med hjälp av volymetrisk insamlingsapparat pågått i Stockholmstrakten. Meteorologiska data (vind, temperatur, molnighet, fuktighet, nederbörd, solstrålning m. m.) finns i form av timobservationer på Bromma flygplats. Med hjälp av stegvis regression skall dygnsvärden av pollenhalt korreleras till meteorologiska variabler.

Genom att göra korrelationsanalyser på ett begränsat antal pollentyper kan man få ett klart begrepp om vilka meteorologiska variabler som påverkat den aktuella pollen- och sporsituationen. Efter hand kan det bli möjligt att utfärda varningar för höga halter av allergiframkallande pollen och sporer.

Delprojektledare: B. Bringfelt, SMHI, Stockholm

2. Insamling av biologiska partiklar på olika höjder med hjälp av flygplan

Provtagningsprogrammet omfattar insamling av partiklar av biologiskt ursprung på olika nivåer upp till 2 000 m höjd. Avsikten med denna

provtagning är att få ett fastare grepp om transporten av dessa substanser och utgör nu ett viktigt komplement till de mätningar som planeras ske vid marken. Dessa mätningar avses kombineras med studier av de transporterade luftföroreningarna, varför en mycket omfattande meteorologisk information som görs för ett annat projekt blir tillgänglig vid utvärdering av transporten av biologiska partiklar.

Konstruktion av en lämplig typ av insamlare kommer att ske i samarbete med Försvarets Forskningsanstalt och de insamlade proverna analyseras vid Statens växtskyddsanstalt, Skogshögskolan och Palynologiska laboratoriet.

Delprojektledare: L. Granat, Meteorologiska Institutionen, Stockholms Universitet, Stockholm

3. *Pollen- och sporspridning*

Fortlöpande studier av den dagliga och årliga pollen- och sportransporten inom och mellan olika områden (vegetationstyper m. m.) har såväl praktiskt som teoretiskt intresse. Luftflorans mängd och sammansättning, variation och periodicitet, vertikala fördelning m. m. är exempel på aerobiologiska problemställningar, som kräver kontinuerlig insamlingsverksamhet under längre tidsperioder. Pollensäsongens början och längd (fenologi) varierar från år till år beroende på förekommande klimatfluktuationer m. m.

Spridningen av pollen och övriga biotiska och abiotiska partiklar har nära samband med rådande väderleksförhållanden. För att rätt kunna förstå dessa samband bör erhållna pollen- och spordata korreleras med olika meteorologiska parametrar, och aerobiologiska spridningsmodeller successivt uppbyggas. Sådana modeller kan användas i förvarnande syfte t. ex. som regelbundet återkommande pollenrapporter m. m.

Pollennederbörden i naturen varierar åtskilligt år från år. Pollennedfallet har samband med en rad olika faktorer såsom typen av vegetation, ett områdes topografi, meteorologi och hydrologi samt miljöförändringar skapade genom ingrepp från människans sida.

För Stockholmsområdets del planeras en specialundersökning av det aktuella pollennedfallet med hjälp av s. k. Tauberfällor placerade på ytan av sjöar och kringliggande vegetation och speciella samlare på sjöbotten. Syftet med undersökningen är att försöka fastställa:

1. Sambandet mellan regional och lokal pollendeposition.
2. Relationen mellan pollendeposition och nederbörd.
3. Reflotation (återspridning) och vattenströmmars inverkan på polleninnehåll i sjöbottnars ytskikt.

Studier av recent pollennedfall i olika typer av vegetation under olika väderleksbetingelser bidrar till ökad förståelse och tolkning av tidigare vegetationshistoria.

Delprojektledare: S. Nilsson och J. Praglowski, Palynologiska laboratoriet, Stockholm

4. *Studier av fjärrtransport av växtpatogena svampars sporer*

Starka indicier pekar på att växtpatogena svampars sporer med luftströmmar kan föras från till exempel Sydeuropa till Sverige och här skapa epifytier. För att närmare studera nedfallet av svampsporer, som transporterats längre sträckor, planeras kontinuerlig insamling av sporer med Burkardfällor på ostkusten. I dessa fångster avräknas antalet identifierbara växtpatogener av olika arter, främst vissa sotarter, rostartar och mjöldaggarter. Genom att korrelera erhållna spordata med rådande meteorologiska förhållanden (vind, trajektorier m. m.) på marknivå och på olika höjder kan spornas väg och ursprung spåras.

Delprojektledare: B. Leijerstam, Statens Växtskyddsanstalt, Solna

5. *Spridning av patogena svampsporer (rötsvampar) inom och mellan olika skogsområden*

Rötsvamparnas sporer sprids till allra största delen med vinden. Det är bl. a. därför från skoglig synpunkt av intresse att känna till vilka sporer som finns i luften. Flera av dessa är svåra att identifiera rent morfologiskt och måste för bestämning odlas på lämpligt substrat. Test med olika odlingssubstrat för framodling av sporer pågår på Skogshögskolan (och utomlands).

Det är många faktorer som påverkar sporhalten i luften: blåst, regn, snötäckets tjocklek m. m. Även det geografiska läget (olika höjd över marken) och skogstyper (barr-, löv- och blandskog) ger anledning till olikheter i sporsammansättningen och spormängden. En grundlig kännedom om dessa faktorerers betydelse för sporspridningen och sporpopulationens sammansättning och mängd skulle vara av stort värde för skogsbruket.

Vidare är själva sportransporten från och till olika skogsområden av intresse, liksom kännedom om sporhalten i luften i närheten av brädgårdar, massavedsupplag, flisstackar etc., där bl. a. några från ekologisk synpunkt och skadesynpunkt speciellt intressanta svampar (t. ex. *Ceratocystis*) förekommer.

Delprojektledare: A. Käärik och H. Lundström, Skogshögskolan, Stockholm

6. *Allergisjukdomar i relation till luftens halt av pollen och sporer*

Allergiska sjukdomar är vanliga och förekommer i minst 10 % av en genomsnittspopulation. Allergiska sjukdomssymptom såsom astma, allergisk snuva och bindhinnekatarr utlöses ofta av en överkänslighet för vissa pollensorter (framför allt lövträds- och gräspollen i vårt land) samt sporer.

Avsikten med de planerade undersökningarna är att kontinuerligt insamla pollen och sporer med hjälp av volymetrisk mätapparat, där såväl dygnsvariationer som timliga variationer av luftens pollenhalt kan analyseras.

Analys av luftens halt av pollen och sporer har under flera år varit rutin på flera platser i England. Med kännedom om relationen mellan väderlekstyp och pollen- (spor-) förekomst har man kunnat ge daglig information i BBC om den aktuella pollen- och sporsituationen, vilket varit till stor hjälp för de allergisjuka. I Sverige har dock endast få systematiska studier av detta slag förekommit.

Med hänsyn till de hittills vunna erfarenheterna av pollenräkningens betydelse för bedömning av kliniska tillstånd vore det synnerligen viktigt att fortsätta de påbörjade insamlingarna och analyserna under följande pollensäsonger. Detta kommer bl. a. att ge en möjlighet att studera pollenallergiernas uppkomst och variationerna hos en grupp barn, som kommer att följas noggrant med dels symptomscoring, dels analys av graden av överkänslighet med provokationstest och specifika reaginer i blodet. Även terapins inverkan kommer att värderas. Barnen till denna studie kommer att hämtas från Allergipolikliniken vid Karolinska Sjukhuset, Barnkliniken.

På allergologikliniken för vuxna har man även stor hjälp av insamlade pollendata för diagnostik samt för värdering av behandlingsresultat. Därutöver avses en speciell studie av sporallergier vilket kräver analyser av luftens sporhalt över hela året. Sporer av mögelsvampar och storsvampar (basidsvampar), förekommande i skogstrakter, framkallar astmabesvär enligt engelska undersökningar. Fortsatta undersökningar över eventuellt samband mellan sporhalt och frekvens av allergisymptom planeras.

Kontinuerlig utprovning av selektiva odlingssubstrat kommer även att skapa bättre möjligheter för framställning av allergenextrakt av sporer, vilket möjliggör förbättring av diagnostiken.

Delprojektledare: I. Engström och S. Wiholm, Karolinska Sjukhuset, Stockholm

7. Om sambandet mellan några luftburna allergener (pollen, kvalster) samt vissa mikroorganismer (bakterier, svampar). En svepelektronmikroskopisk studie

Mikroorganismer kan odlas från björkpollen och från timotejpollen. Om dylika mikroorganismer odlas i ett substrat, bildas i substratet allergena faktorer, som delvis liknar allergener i vattenextrakt från respektive pollen från vilket mikroorganismen odlats. Detta bevisas av att t. ex. en patient, som är björkpollenkänslig, får besvär vid kontakt med icke endast björkpollen (t. ex. vid indroppning av ett extrakt i ögat och näsan) utan också vid indroppning av det odlingsmedium i vilket mikroorganismen från björkpollen odlats. Detta förhållande har betydelse bl. a. ur den synpunkten att behandlingsextrakt kan erhållas genom odling av vissa mikroorganismer från t. ex. björkpollen i stället för att göra extrakt på björkpollen självt, vilket är en fördel bl. a. på grund av att obegränsade mängder av extraktet kan framställas genom odling av en viss mikroorganism vid önskad tidpunkt.

För att närmare studera relationerna mellan pollen, kvalster och olika

mikroorganismer används svepelektronmikroskopi.

Delprojektledare: H. Colldahl, S:t Görans Sjukhus, Stockholm, och L. Nilsson, Karolinska Institutet, Stockholm

8. *Studier av luftburna bakterier*

Många grundläggande områden inom bakteriologisk aerobiologi är till stora delar outforskade, t. ex. vad beträffar antal och orsak till variationer i antal luftburna bakterier i olika geografiska miljöer. Även måttliga insatser inom detta område kommer att bidra till svar på grundläggande frågor, av intresse bl. a. ur ekologisk, hygienisk, växtpatologisk och försvarssynpunkt.

Vid Försvarets Forskningsanstalt har apparatur och metodik för uppsamling av bakterier i luft framtagits och prövats. Härvid har erhållits värdefulla erfarenheter om skilda faktorer som påverkar luftburna bakterier samt om lufttransport av bakterier. De utförda studierna har dock varit av lokal natur och ej så intensiva att mer generella slutsatser kan dragas. Med utgångspunkt från de erhållna erfarenheterna möjliggöres nu dock en serie försök för att belysa dels bakteriehalten i luft i olika geografiska miljöer, dels meteorologiska faktorer (luftfuktighet, temperatur, strålning, vindriktning och vindhastighet) inverkan på den normala bakteriefloran i luft. Det planeras att under första försöksåret inköpa två provtagningsutrustningar för intermittent automatisk uppsamling av luftburna bakterier under ett dygn. Bakterierna uppsamlas härvid på en näringsagaryta som efter ett dygn manuellt ersätts med en ny, varefter den exponerade skickas för utvärdering. Genom att placera två dylika utrustningar vid olika försöksstationer kan variationen i luftens bakteriehalt kontinuerligt bestämmas i två olika geografiska miljöer, t. ex. vid kusten och i inlandet. För att kunna korrelera luftens halt av bakterier till då rådande meteorologiska betingelser skall de två försöksstationerna väljas så att möjlighet till registrering av de ovan nämnda meteorologiska faktorerna finns.

Förutom dessa två fasta provtagningsutrustningar kommer periodvis ytterligare en att användas för kompletterande metodikstudier samt periodvisa intensivstudier.

Delprojektledare: Å. Bovallius, FOA 1, Sundbyberg

9. *Identifiering och dokumentation av luftburna organismer med hjälp av elektronmikroskopi*

I många fall är det ytterligt svårt eller t. o. m. omöjligt att med ljusmikroskopets hjälp identifiera insamlade biologiska partiklar med säkerhet. Detta gäller bl. a. många svampsporer, där man måste nöja sig med att föra dessa till taxonomiska storgrupper eller på annat sätt placera dem i artificiella grupper. Svepelektronmikroskopet öppnar här helt nya möjligheter tack vare den större djupskärpan och den högre förstöringsgraden jämfört med ljusmikroskopet. En lämplig metodik för svepelek-

tronmikroskopi av insamlade biologiska partiklar är under utarbetande.

En "fotografisk referenssamling" bör systematiskt uppbyggas och det erhållna bildmaterialet användas för illustration av aerobiologisk bestämningslitteratur (regionala atlaser). Behovet av sammanfattande bestämningslitteratur är mycket stort, och det är angeläget att pollen- och sporatlaser successivt utges i samverkan med de institutioner som förfogar över välbestämt material.

Delprojektledare: L. Nilsson, Karolinska Institutet, Stockholm

10. *Spridning av insekter*

Vid upprepade tillfällen har Sverige drabbats av invasion av skadeinsekter. Av särskilt intresse är bladlössen, som på grund av sin litenhet passivt kan spridas över stora avstånd. De är växtskadegörare i dubbel bemärkelse. De skadar sina värdväxter nämligen inte enbart genom att suga i sig växtsaften, utan samtidigt sprider de också mycket ofta farliga virusjukdomar. I England följer man bladlössspridningen sedan ett tiotal år tillbaka med hjälp av ett nät av i utsatta lägen monterade sugfällor. Resultaten används sedan för prognosarbete beträffande de förväntade angreppen på kulturväxter och för råd och anvisningar till odlarna. Även i Holland och Danmark finns fällor för samma ändamål. Fällorna i Sverige kommer således att komplettera ett etablerat internationellt system, som kommer att ge data om bladlössspridningen i en stor del av nordvästra och norra Europa. Därigenom bör goda förutsättningar erhållas för att bladlusangreppen i exempelvis utsädespotatisodlingar upptäcks i tid. För närvarande ställs odlarna och de kontrollerande myndigheterna ofta inför ett fullbordat faktum, dvs. angreppen upptäcks så sent att virusspridningen har hunnit för långt för att bekämpning av bladlössen skulle kunna motiveras. Vid sidan av bladlöss kommer även andra djurgrupper att analyseras om de uppträder i större frekvenser.

Delprojektledare: S. Wikteliuss, Lantbrukshögskolan, Ultuna, Uppsala

Humaniora

Professor Claes-Christian Elert och professor Sigurd Fries:

Stadsmål i övre Norrland

Den 1 oktober 1973 startade forskningsprojektet Stadsmål i övre Norrland, som ingår i projektet Svenska språket i nutidens samhälle.

Forskningsprojektet — i dagligt tal kallat Nordsvenska — avser att undersöka det talade språket i sex tätorter i övre Norrland, tre orter längs kusten: Umeå, Skellefteå och Luleå, samt tre inlandsorter: Lycksele, Arvidsjaur och Gällivare. Det är skolungdomars och deras föräldrars språk som kommer att undersökas. Till skillnad från liknande projekt kommer alltså Stadsmål i övre Norrland icke att särskilt uppmärksamma det språk som talas av den äldsta generationen, inom vilken många har flyttat in till tätorten från omgivande landsbygd och därför ofta har ett mera dialektfärgat språk. Det är med andra ord den för tätorten karaktäristiska riksspråksvarianten som skall studeras.

Undersökningsmaterialet samlas in genom bandinspelningar, i någon mån även med hjälp av frågelistor. Det bearbetas sedan på så vis att karaktäristiska drag i ljudlära, formlära, ordbildning, syntax och ordförord excerperas och detaljstuderas. Förekommande varianter undersöks med avseende dels på frekvens och dels på förekomst hos olika kategorier av informanter och inom olika talspråksstilar. Den fonetiska analysen skall bl. a. leda till en närmare beskrivning av de egenskaper inom t. ex. vokalernas uttal och satsintonationen som karaktäriserar det norrländska talspråket.

Slutligen ingår även en attitydundersökning. Den består av ett studium dels av orsbornas, dels av andra svensks inställning till talspråksvarianterna i de undersökta tätorterna.

Projektet förväntas ge ökad kunskap om övre Norrlands språkliga särart och om den betydelse som folkomflyttningar, massmedier och den ökade samfärdseln har för utformningen av det nuvarande talspråket. Undersökningens resultat, inte minst attitydundersökningens, bör få betydelse för skolundervisningen, bl. a. för den inställning som intas till regionala språkvarianter i talet.

Styresmannen för Nordiska museet, fil. lic. Harald Hvarfner:

Migrationen mellan Finland och Sverige

Projektet, som påbörjades 1973, bygger på ett tvärvetenskapligt samarbete, som inleddes vid ett symposium, anordnat av Kulturfonden för Sverige och Finland 1967.

Några av de viktigaste frågeställningarna är i vilken utsträckning, som s. k. push- och pull-faktorer inverkar vid utvandringsbeslut, hur man skall isolera och mäta olika typer av sådana faktorer, t. ex. kulturarvet, hur selektionen av utvandrare sker i förhållande till avgivarlandets hela population, hur informationen om mottagarlandet sker och vilken effekt denna har på både utvandrare och den som stannar kvar i hemlandet, vilka mönster som kan urskiljas och om det föreligger skillnader mellan första och andra generationens invandrare. Motsvarande synpunkter läggs också på återinvandringen.

Frågorna skulle ha blivit bäst belysta, om flera forskningsgrenar hade kunnat beredas tillfälle att delta i projektet. Från början planerades nämligen följande forskningsområden bli representerade: kulturgeografi, etnologi, migrationshistoria, sociologi, lingvistik och pedagogik, det sistnämnda dock genom anknytning till redan aktuella projekt. Sedermera har medel endast anvisats de kulturgeografiska och etnologiska delprojekten.

Arbetet sker under ett kontinuerligt och intensivt samarbete mellan finländska och svenska kulturgeografer och etnologer.

Det kulturgeografiska arbetet omfattar försök att arbeta fram interaktionsmodeller, som kan förklara utflyttningen från Finland och valet av inflyttningsområde i Sverige liksom återinvandringen. En förutsättning härför är, att det nu är möjligt att konnektera utflyttningsregion i

Finland med inflyttningsregion i Sverige. Nära anslutning här till har ett studium av de finländska invandrarnas flyttningssvårigheter i Sverige, där man även räknar med intensivstudium av ett urval av flyttarna.

Det kulturgeografiska arbetet bygger visserligen på individuppgifter, men bearbetning och redovisning sker på regional nivå, en generalisering som är nödvändig med tanke på materialets omfattning och användbarhet i planeringssammanhang.

Kulturgeografer och etnologer kommer att mötas i vissa delar av projektet, där individen mera står i direkt centrum. Intensivundersökningen kommer således att göras i både Sverige och Finland i orter, som utvalts på grundval av indikatorer från de tidigare mera översiktliga arbetena.

Huvudsyftet för det etnologiska delprojektet är de etniska processer som utlöses, då invandrare i minoritetsställning konfronteras med värdlandets kultur inom ett lokalsamhälle liksom deras reaktion, då kontakten återknyts med den egna kulturen efter en tid i annan miljö. En rad av de problem, som invandarmiljön erbjuder, beskrivs generellt som "sociala". Avsikten är här också att belysa deras kulturella bakgrund och etniska orsakssammanhang.

I det etnologiska delprojektet kommer också material från det kulturgeografiska arbetet att kunna återanvändas genom att tillföras en etniskt betingad dimension.

Projektet har tidsplanerats för 1973–1975. Projektledare för den kulturgeografiska delen är professorn Erik Bylund och docenten Nils Häggström. Vid kulturgeografiska institutionen i Umeå arbetar för närvarande även fil. dr Lars-Erik Borgegård därmed. Projektledare för den etnologiska delen är professorn Asko Vilkuna, Jyväskylä, och styresmannen Harald Hvarfner, Nordiska museet. Inom Nordiska museet medverkar bl. a. avdelningen för kulturhistoriska undersökningar under ledning av docenten Göran Rosander.

Docent Bengt Jonsson och fil. lic. Margareta Jersild:

Lokala och regionala djupundersökningar av den folkliga visans och den instrumentala folkmusikens miljö, gestalt och funktion i Sverige

En systematiskt bedriven inspelningsverksamhet beträffande den folkliga visan och den instrumentala folkmusiken har först anmärkningsvärt sent kommit till stånd i Sverige. Visserligen gjorde AB Radiotjänst/Sveriges Radio AB sedan slutet av 1940-talet en viktig insats på inspelningsområdet, men dels avtog intensiteten i densamma successivt under 1960-talet, dels gjordes naturligtvis inspelningarna med direkt tanke på programverksamheten under det att en större aktivitet i rent vetenskapligt, kulturdokumenterande syfte inte kunde sägas vara radioföretagets angelägenhet. Efter förberedelser sedan mitten av 1960-talet startades därför 1968 en kontinuerlig inspelningsverksamhet i regi av dåvarande Samarbetsnämnden för svensk folkmusik och med Svenskt visarkiv (SVA) som basinstitution. Påföljande är övergången till finansieringen

av arbetet till SVA:s budget, och sedan SVA 1970 blev en statlig centralinstitution för vis- och folkmusikforskning har inspelning blivit en av arkivets fasta arbetsuppgifter.

Med hänsyn till att inspelningsarbetet kommit så sent i gång, måste SVA använda sina dessvärre mycket begränsade resurser på att få så mycket relevant material som möjligt från så många håll i landet som möjligt. Denna strävan utesluter under överskådlig tid möjligheterna till verkligen djupgående undersökningar inom någon speciell ort eller region. Det är mot denna bakgrund projektet "Lokala och regionala djupundersökningar av den folkliga visans och den instrumentala folkmusikens gestalt, funktion och miljö i Sverige" upplagts.

Projektet är i princip fristående men bedrivs med viss anknytning till SVA (som håller med lokal och erforderlig apparatur, ger viss annan service och som genom vederhörande redovisningscentral svarar för medelsförvaltningen) och Dalarnas museum i Falun (som likaledes tillhandahåller lokal och viss service). Efter att ursprungligen ha planerats till att ha en tämligen betydande omfattning och avse ett antal orter och mindre regioner, valda så att mycket skilda kulturmiljöer kunde ha blivit företrädna (till en kostnad av drygt 400 000 kr.), har projektet i samråd med jubileumsfonden koncentrerats till orter och regioner i Dalarna, varjämte i jämförelsesyfte vissa företeelser i norra Halland under en kortare tidsperiod görs till föremål för undersökning. Kostnaden härför är beräknad till 100 000 kr. Arbetet i fältet bedrivs av två särskilt engagerade medarbetare, en för Hallandsdelen (1 december 1973–31 mars 1974) och en för Daladelen (1 januari 1974–31 mars 1975), de tolv första månaderna stationerad i Falun; båda är fil. kand. med folklivsforskning och musikvetenskap i sina examina och har långvarig erfarenhet av inspelningsarbete.

Arbetet består dels av fältundersökningar (inspelning), dels av i vidaste mening arkivaliska forskningar. Inspelningarna skiljer sig från SVA:s löpande inspelningsverksamhet genom den geografiska koncentrationen, genom en strävan till fullständighet för berörda orter, genom att ännu större vikt läggs på de musikinspelningarna åtföljande intervjuerna och genom att också personer som inte själva är eller varit egentliga traditionsbärare på vis- och folkmusikområdet men som ändå kan berätta om traditionerna intervjuas. För Daladelen tillkommer den väsentliga faktor, som utgörs av möjligheten till fortlöpande s. k. deltagande observation. Ett riktmärke för LRD är att de folkmusikaliska traditionerna insätts i sitt sociala, etnologiska och kulturgeografiska sammanhang.

Professor Gunnar Brandell:

Strindbergssymposium hösten 1973

Tillsammans med Stockholms universitet, Svenska Akademien och Svenska Institutet har Strindbergssällskapet i september anordnat ett fyra dagars symposium i det nya Strindbergsmuseet ("Blå tornet") över ämnet "Strindberg and modern theatre". Bakgrunden är Strindbergs växande

internationella betydelse, som markeras av framgångsrika insceneringar snart sagt i varje säsong i de stora teaterstäderna och en mängd radio- och TV-program i olika länder.

Symposiet som hade samlat ett 15-tal deltagare från 10 länder ägde rum dels i det nyinrättade Strindbergsmuseet, Drottninggatan 85 ("Blå tornet"), dels vid Stockholms universitet. Programmet som omfattade 11 föredrag med efterföljande diskussioner följdes i Strindbergsmuseet av ett 50-tal medlemmar av Strindbergssällskapet samt av en intresserad allmänhet vid framträdandet på Stockholms universitet. Stockholms kommun och Stockholms universitet hade inbjudit de utländska gästerna till mottagningar. Särskilt uppskattade var de teaterföreställningar med Strindbergsprogram som gavs av Dramatiska teatern respektive Stockholms stadsteater, liksom den avslutande utflykten till Kymendö, Strindbergs Hemsö. Många av deltagarna har i brev till Strindbergssällskapet uttalat sin tacksamhet över arrangementen och intygat, att symposiet har givit dem nya synpunkter på Strindberg och hans roll som det moderna dramatets förnyare.

Docent Lars Furuland och docent Vivi Edström:

Barn- och ungdomslitteratur i Sverige

För att få till stånd forskningsinsatser på ett område som länge åsidosatts inom den litteraturvetenskapliga forskningen, har institutionerna för litteraturvetenskap i Stockholm och Uppsala etablerat samarbete i ett projekt om *barn- och ungdomslitteratur i Sverige*. Projektet planeras bli treårigt och inleder sin verksamhet i början av 1974 med docenterna Vivi Edström, Stockholm, och Lars Furuland, Uppsala, som ledare.

Det centrala undersökningsfältet kan anges som barnkulturens litterära system i Sverige fr. o. m. 1945. Projektet planerar arbeten som gäller såväl den samlade barnboksutgivningen och bokmarknaden som enskilda författarskap och frågor kring barnlitteraturen som konststart. De sistnämnda undersökningarna avser huvudsakligen den aktuella "storhetstiden" i svensk barnlitteratur, från omkring 1945, då svenska barnböcker kommit att bli alltmer internationellt uppmärksammade. Studier av motiv och struktur, av relationen text—bild samt av barnbokskritik och barnboksprogram planeras ingå i projektet. Vidare skall forskningsöversikter samt uppsatser som diskuterar metodiska och teoretiska problem publiceras antingen i enskilda arbeten eller i en forskningsbulletin från projektet.

Professor Erik Bylund, museidirektör Per Lundström och professor Gustaf Utterström:

Tvärsnittsanalytiska kontaktstudier av Norrlands handel och sjöfart

Sedan en lång tid tillbaka har en omfattande historisk forskning bedrivits med Norrland som regional enhet. Forskningen har emellertid i

huvudsak varit inriktad på de areellt produktiva näringarna och det industriella samhällets framväxt och utveckling. Däremot har de maritima näringarna som inkluderar såväl sjöfart, handel som fiske inte i tillräcklig grad uppmärksamats av forskningen.

Sjöfartsnäringen bör ses i ett systemanalytiskt perspektiv. Norrland och dess olika delar utgör fungerande enheter i ett regionalt uppbyggt system, där Stockholm varit en viktig nod, mot vilken kontakter under lång tid centrerats. På grund av sjöförbindelsernas stora betydelse i äldre tider kom hamnar och fiskelägen att utgöra viktiga noder i det regionala kontaktsystem, som spontant utbildades. Över tiden har emellertid noders och regioners betydelse förändrats. Sett i det historiska tidsperspektivet har sjöfartsnäringen utgjort ett villkor för utveckling och framåtskridande genom de kontakter som etablerades mellan regioner och människor.

De projekt som presenteras i det följande utgör exempel på tvärsnittsanalyser av sjöfartsnäringen vid 1300-, 1400-talen och 1700-, 1800-talen. När det gäller den förra tidsperioden, svarar statens sjöhistoriska museum för undersökningarnas genomförande, medan den senare tidsperioden, i initialskedet, handhas av Geografiska institutionen i Umeå i samarbete med Ekonomisk-historiska institutionen därstädes.

Medeltidsarkeologiskt delprojekt (Per Lundström):

Sjöhistoriska museets projekt ger, av preliminär undersökning att döma, unika möjligheter att för en tidsperiod, där skriftliga källor saknas, på arkeologisk väg belysa en kustorts, S:t Olofs hamn, funktion i ett regionalt system. De problemställningar som de arkeologiska fynden kan kasta ljus över är bl. a.

- a) handelsvägar och handelskontakter i medeltidens Norrland,
- b) S:t Olofs-hamnens bebyggelsestruktur ur etnologisk synpunkt,
- c) de samhällsaktiviteter som döljer sig bakom Ortsnamnet S:t Olofs hamn,
- d) S:t Olofs-hamnen i det norrländska fjärrfisket.

S:t Olofs hamn på Drakön är den första lokalen av detta slag, som påträffats i Norrland. Den kan bedömas bli en grund för kommande undersökningar på liknande platser i Norrland. Det är med andra ord ett pionjärbete som utförs. Draköprojektet har även betydelse ur kvartärgeologisk synpunkt. En "likare" för nivåbestämning av landhöjningen vid Norrlandskusten kan bl. a. bli resultatet av de kvartärgeologiska undersökningarna, som planeras ingå i projektet.

Kulturgeografiskt delprojekt (Erik Bylund):

Den övergripande målsättningen för detta delprojekt är att studera Övre Norrlands kontakter med omvärlden och de förändringar i dessa som har skett under nämnda tidsperiod. I den mån det är möjligt, kommer det bottniska handelstvångets inverkan på kontaktmönstret att behandlas. Av

praktiska skäl sker en koncentration av forskningsarbetet till de kontakter som Övre Norrland har haft med Stockholm och andra sidan Bottenviken, alltså finska Österbotten.

De tvärvetenskapliga kontakterna för detta delprojekts genomförande är av utomordentlig betydelse.

Ekonomisk-historiskt delprojekt (Gustaf Utterström):

Det ekonomisk-historiska projektet avser att belysa och analysera sjöfartens utveckling ur ekonomiska aspekter, framför allt transport-behov, organisation, varvsrörelse, rederiverksamhet, befäl och bemanning och det utländska tonnageets roll i förhållande till det inhemska.

Perioden som undersöks är 1830–1880. Den kan karaktäriseras som segelsjöfartens stora tid. I de norrländska städerna bedrivs ett för tiden omfattande skeppsbyggeri. Undersökningen skall belysa dels efterfrågan på sjötransportmedel dels tillgången. Både i fråga om tillgång och efterfrågan undersöks lastkapacitet, destinationsort och fartygstyper. Skeppsbyggeriet och rederiverksamheten och dess eventuella integration med sågverksrörelsen skall också beröras, likaså fartygens befäl och bemanning.

Professor Lars Bergström:

En innehållsanalytisk studie av argumentationsmetoder och värderingstyper i annonsreklam

Undersökningens två huvudproblem är: a) vilka argumentationsmetoder används i annonser? och b) vilka normer och värderingar framförs i annonser.

Undersökningen av reklambudskap från argumentationssynpunkt syftar till att ge underlag för slutsatser om reklamens saklighet, om i vilken utsträckning annonsbudskapen är informativa och om reklamens förenlighet med ett självständigt konsumentbeteende och självständiga ställningstaganden till de sociala normer och värderingar som hävdas i reklamen.

Undersökningen av reklambudskap med avseende på det normativa och värderingsmässiga innehållet syftar till att ge en uppfattning om graden av enhetlighet hos värderingarna, ge en bild av vilka typer av värderingar som dominerar och fastställa vad för slags företeelser det är som värderas eller som värderas högre än andra.

Ett tredje syfte med projektet är att använda vissa filosofisk-semantiska idéer för att utarbeta och pröva en innehållsanalytisk metod att tolka texter.

Redaktör Torsten Jungstedt:

Svensk filmografi. En sammanställning av grunddata om den svenska filmen

Sedan 1896 har man i Sverige tillverkat något under 1 700 spelfilmer och ett stort antal kortfilmer. Denna film ägnas nu stor uppmärksamhet

och spelar en allt större roll för t.ex. modern nutidshistoria, för samhällsvetenskaperna och för alla de filmforskare som nu finns på våra universitet. 1970 inrättades en filmprofessur vid Stockholms Universitet. Ca 300 studenter läser filmvetenskap i Stockholm, 55 på trebetygsnivå och 16 studenter har nått dok torandnivå. Liknande förhållanden finns på andra ställen i landet fast i mindre skala.

Som en följd härav har filmforskningen intensifierats och en stor del av denna ägnas självfallet den svenska filmen. Denna forskning har blivit starkt lidande på grund av bristen på sammanställning av grunddata för den svenska filmen. Vid sidan av detta finns det ekonomiska aspekter. Film som på biograferna för länge sedan förbrukats i den biljettbetalande allmänhetens ögon spelar en allt större roll på filmklubbar och TV. Det finns därför en mycket viktig ekonomisk aspekt på allt detta material, även de allra äldsta filmerna, och det är därför viktigt att utreda var rätten till alla dessa filmer hamnat.

Således: Vilka personer gjorde dessa filmer, vilka medverkade framför kameran, vad innehöll filmerna, vem ägde och vem äger dem och vilka konstnärliga, historiska och sociala aspekter kan man lägga på de separata bitarna i det svenska filmpusslet?

Den svenska filmografi som nu kan utarbetas på Filminstitutet försöker att samla tillgängliga fakta om de svenska filmerna, vilket kompliceras av att man kan räkna med att minst en tredjedel av filmerna inte längre existerar.

Samlandet sker dels genom att man söker få fram filmerna i original och betrakta dem, samla tillgängliga presskommentarer, granska stillbilder och förefintliga manus, jaga upp det reklammaterial som filmerna kan ha efterlämnat, etc. Eftersom det första decenniet som forskarteamet på Svenska Filminstitutet ägnar sig åt är 1930-talet och detta sammanfaller med ljudfilmens genombrott i Sverige, så är musiken i den svenska filmen på 30-talet mycket viktig. Som expert på denna detalj anlitar vi Fritz Gustaf Sundelöf som redan gjort detta grundarbete för STIM, där han tjänstgjort under en längre tid.

Tidsplan: Verket kommer att omfatta svenska filmer under perioden 1896–1977, uppdelat på följande vis i åtta volymer:

1974: 1930–1939 (en volym)

1975: 1940–1949, 1950–1959 (två volymer)

1976: 1960–1969, 1970–1979 (två volymer)

1977: 1896–1919, 1970–1977 plus index 1896–1977 (tre volymer).

Statistiska uppgifter angående verksamheten 1965–1973

I följande två tabeller redovisas en statistisk översikt över anslagens fördelning mellan ämnesområden, dels för år 1973, dels för hela den tid under vilken Jubileumsfonden varit verksam, 1965–1973. Genom att många projekt, särskilt de som har större omfattning, är av tvärvetenskaplig karaktär, kan en exakt fördelning av anslagen inte åstadkommas. Sådana projekt har i sin helhet förts till det ämnesområde som har bedömts vara mest centralt för projektet. Den fördelning av anslagen, som redovisas i tabellerna, är därför behäftad med vissa felmarginaler. I stort sett torde den emellertid ge en ungefärlig uppfattning om inriktningen av fondens verksamhet.

Liksom under tidigare år har fondens anslagsgivning i betydande grad koncentrerats på samhällsforskning i vid mening. De ämnen, som sammanförts under beteckningen samhällsvetenskap, har fått drygt 39 % av anslagsbeloppet under 1973. Detta är en mindre andel än för hela perioden 1965–1973. Förändringen är emellertid inte större än att den kan förklaras av tillfälliga förskjutningar. De olika ämnenas procentuella andelar förändras ofta starkt år från år. Anledningen är oftast att något stort projekt tillkommit eller slutförts inom ett ämne och är inte uttryck för någon ändring i fondens anslagspolitik.

Prioriteringen av samhällsforskning tar sig inte endast uttryck i att en stor del av anslagen tilldelas forskningsprojekt inom de akademiska discipliner som här betecknats som samhällsvetenskapliga. Även vid fördelningen av de anslagsmedel som går till naturvetenskap, humaniora och medicin m. m. ges högre prioritet åt sådan forskning som bedöms vara av speciell relevans för den tekniska, ekonomiska och sociala utvecklingens effekter på individer och samhälle.

Under 1973 beviljades helt eller delvis 109 ansökningar av 197 ingivna. De beviljade anslagen uppgick till 19,1 milj. kronor, medan de helt avslagna ansökningarna avsåg ett belopp om 24,4 milj. kronor. Summan av dessa två belopp är emellertid, som framgår av tabellen för 1973, väsentligt mindre än det totala belopp som sammanlagt begärts i ingivna ansökningar. Detta beror på att de beviljade ansökningarna i många fall avsett väsentligt högre sökt belopp än som beviljats. Det sammanlagt beviljade beloppet utgjorde drygt 39 % av vad som begärts i ingivna ansökningar.

Av de beviljade ansökningarna har 26 avsett nya projekt. De beviljade anslagens andel av det totalt sökta beloppet är, när det gäller nya projekt, knappt 12 %, dvs. betydligt lägre än för samtliga anslag. De nystartade projektens anslag fördelar sig mellan ämnesområden på följande sätt:

	Antal nya projekt	%
Samhällsvetenskap	15	52,0
Socialmedicin/psykiatri	—	—
Övrig medicin	1	8,9
Naturvetenskap	2	8,7
Humaniora	8	30,4
Summa	26	100,0

Påfallande är här — i jämförelse med tidigare år — den stora andelen för humaniora. Den förklaras främst av att stora anslag beviljats för projekt rörande bl. a. film, barn- och ungdomslitteratur samt finska invandrare. Den procentuella fördelningen kan förändras mycket starkt år från år genom att några enstaka projekt får större anslag än vanligt.

Utöver de i tabellerna redovisade anslagen har under året beviljats särskilda reseanslag med 122 829 kronor. Dessa anslag har beviljats till pågående projekt för resor som bedömts väsentliga för genomförandet av projekten.

Ansökningar behandlade av Riksbankens Jubileumsfond

7/10 1965–31/12 1973

(Belopp i tusental kronor)

Ämnesområde	Beviljade ansökningar		Beviljat belopp i % av totalt be- viljat belopp	Avslagna ansökningar		Summa	
	Antal	Belopp		Antal	Belopp	Antal	Belopp
1. Samhällsvetenskap	482	70 726	49,1	259	58 610	741	129 336
1. 1 Ekonomisk historia	30	3 381	2,3	14	5 148	44	8 529
1. 2 Företagsekonomi	39	4 382	3,0	39	7 436	78	11 818
1. 3 Nationalekonomi	50	8 718	6,0	26	4 579	76	13 297
1. 4 Kulturgeografi	51	9 242	6,4	20	5 386	71	14 628
1. 5 Sociologi och socialpolitik	90	12 509	8,7	63	13 171	153	25 680
1. 6 Statistik	29	3 577	2,5	10	3 820	39	7 397
1. 7 Statskunskap	63	11 314	7,8	26	2 639	89	13 953
1. 8 Forskning om forskning	16	1 509	1,0	3	373	19	1 882
1. 9 Psykologi/pedagogik	91	13 935	9,7	52	15 753	143	29 688
1.10 Juridik/kriminologi	23	2 159	1,5	6	305	29	2 464
2. Socialmedicin/psykiatri	44	7 026	4,9	25	6 115	69	13 141
3. Övrig medicin	58	12 815	8,9	43	17 645	101	30 460
4. Naturvetenskap	71	22 204	15,4	81	79 773	152	101 977
5. Teknik	6	1 390	1,0	21	12 615	27	14 005
6. Humaniora	115	21 335	14,8	81	27 542	196	48 877
7. Informationsbehandling	11	4 436	3,1	8	4 138	19	8 574
8. Övrigt	16	4 235	2,9	34	7 045	50	11 280
Summa	803	144 167	100,1	552	213 483	1 355	357 650

Statistisk sammanställning 1973

(Belopp i tusental kronor)

Ämnesområde	Beviljade ansökningar		Beviljat belopp i % av totalt be- viljat belopp	Avslagna ansökningar		Summa		Totalt sökt belopp	Beviljat belopp i % av sökt belopp
	Antal	Belopp		Antal	Belopp	Antal	Belopp		
1. Samhällsvetenskap	57	7 492	39,3	44	9 897	101	17 389	18 449	40,6
1. 1 Ekonomisk historia	2	324	1,7	2	334	4	658	659	49,2
1. 2 Företagsekonomi	2	363	1,9	5	1 230	7	1 593	1 627	22,3
1. 3 Nationalekonomi	7	1 499	7,9	2	634	9	2 132	2 208	67,9
1. 4 Kulturgeografi	3	108	0,6	2	770	5	878	880	12,3
1. 5 Sociologi och socialpolitik	16	2 141	11,2	16	3 395	32	5 535	6 121	35,0
1. 6 Statistik	3	183	1,0	1	48	4	231	330	55,5
1. 7 Statskunskap	8	850	4,5	7	1 241	15	2 091	2 138	39,8
1. 8 Forskning om forskning	1	60	0,3	—	—	1	60	60	100,0
1. 9 Psykologi/pedagogik	13	1 829	9,6	6	2 117	19	3 946	4 158	44,0
1.10 Juridik/kriminologi	2	135	0,7	3	129	5	264	267	50,6
2. Socialmedicin/psykiatri	3	618	3,2	4	558	7	1 176	1 224	50,5
3. Övrig medicin	11	3 079	16,1	7	4 720	18	7 799	9 150	33,7
4. Naturvetenskap	12	2 869	15,0	14	2 936	26	5 805	7 627	37,6
5. Teknik	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Humaniora	22	3 886	20,4	14	4 530	36	8 417	9 009	43,1
7. Informationsbehandling	1	600	3,1	2	1 521	3	2 121	2 201	27,3
8. Övrigt	3	541	2,8	3	212	6	753	855	63,3
Summa	109	19 085	100,0	88	24 375	197	43 459	48 515	39,3

Anm. Utöver dessa anslag har äldre anslag påförts medel för socialavgifter och löneökningar.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Ekonomisk historia

Docent Bo Gustafsson, Uppsala universitet: Orsakerna till den offentliga sektorns expansion under 1900-talet 7

Nationalekonomi

Professor Assar Lindbeck, Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet: Internationaliseringsprocessen och den nationella ekonomiska politiken 8

Ekon. dr Lars Otterbeck och civilekonomerna Gunnar Hedlund och Ulla Leffler, Handelshögskolan i Stockholm: Futures of Sweden in a global industrial system 10

Kulturgeografi

Professor Olof Wärneryd, Göteborgs universitet: Valfrihet och befolkningens rumsliga spridning – studier av ett kommunplaneringsproblem 11

Sociologi och socialpolitik

Docent Ulf Hannerz, Stockholms universitet: Plurala samhällen: en jämförande studie av kulturell sammansättning och social integration i fyra utomeuropeiska nationer 11

Docent Jan Trost, Uppsala universitet: Sammanboende ogifta och äktenskapsfrekvensen 12

Professor Edmund Dahlström och civilekonom Olle Hammarström, Göteborgs universitet: Effektiviteten i demokratiska arbetsorganisationer – en studie av de anställdas insatser och utbyte i några löntagarägda företag 13

Statskunskap

Professor Nils Stjernquist, Lunds universitet: Den statliga regionala förvaltningen och dess omgivning 13

Redaktör Sigurd Klockare, Gruppen för samhällsstudier, Socialdemokraterna, Stockholm: Revolutionär och reformistisk politik 1929–1939. Från Ådalen till Saltsjöbaden 14

Forskning om forskning

Docent Stevan Dedijer och fil. kand. Anders Granberg, Lunds universitet: En studie av den tvärvetenskapliga samhällsforskningens villkor i det svenska universitetssystemet 16

Psykologi/pedagogik

Universitetslektor Rune Flinck, Lunds universitet: Tvåvägskommunikationen i korrespondensundervisning 17

Fil. kand. Barbro Nilsson, Stockholms universitet: Livstillfredsställelse hos äldre kvinnor och dess bakgrund	17
Bitr. professor Göte Hanson, Stockholms universitet: Studier av finskspråkiga elevers språkliga och sociala utveckling vid modersmålsfokuserad undervisning i årskurserna 1–3	18

Övrig medicin

Professor Rolf Luft och docent Erol Cerasi, Karolinska sjukhuset: Studier över sockersjukans uppkomstmekanism	18
---	----

Naturvetenskap

Professor Bert Bolin och docent Paul Crutzen, Stockholms universitet: Studier av stratosfär-kemiska processer samt överljudsflygets inverkan på ozonskiktet och den därav orsakade ökningen av biologiskt skadlig ultraviolett strålning vid jordytan	19
Docent Siwert Nilsson m. fl., Wallenberglaboratoriet, Stockholms universitet: Aerobiologisk forskning i Sverige	20

Humaniora

Professor Claes-Christian Elert och professor Sigurd Fries, Umeå universitet: Stadsmål i övre Norrland	25
Styresmannen, fil. lic. Harald Hvarfner, Nordiska museet: Migrationen mellan Finland och Sverige	26
Docent Bengt Jonsson och fil. lic. Margareta Jersild, Svenskt Visarkiv, Stockholm: Lokala och regionala djupundersökningar av den folkliga visans och den instrumentala folkmusikens miljö, gestalt och funktion i Sverige	27
Professor Gunnar Brandell, ordförande i Strindbergssällskapet: Strindbergssymposium hösten 1973	28
Docent Lars Furuland och docent Vivi Edström, Uppsala och Stockholms universitet: Barn- och ungdomslitteratur i Sverige	29
Museidirektör Per Lundström, Statens sjöhistoriska museum, och professorerna Erik Bylund och Gustaf Utterström, Umeå universitet: Tvärsnittsanalytiska kontaktstudier av Norrlands handel och sjöfart	29
Professor Lars Bergström, Stockholms universitet: En innehållsanalytisk studie av argumentationsmetoder och värderingstyper i annonsreklam	31
Redaktör Torsten Jungstedt, Svenska filminstitutet: En sammanställning av grunddata om den svenska filmen	31

